

цює з історичними колекціями, висвітлила **Л. В. Лисенко**, аспірантка НБУВ; дослідника в галузі книжкової справи – **О. З. Клименко**, канд. іст. наук, гол. бібліограф НБУВ.

Окрему дискусію викликало обговорення питань підготовки фахівців у галузі збереження, реставрації та консервації фондів, зокрема у доповідях **Т. І. Онищенко**, канд. техн. наук, викл. Української академії друкарства (Львів); **І. Є. Скобець**, канд. хім. наук, с. н. с. НБУВ; **С. І. Пруднікова**. Підкреслювалася відсутність науково-практичної бази підготовки таких кадрів в Україні, пропонувалися шляхи реалізації міжвідомчих комплексних програм у цій галузі, створення на базі великих бібліотек комплексних центрів з підготовки таких фахівців.

Окрему групу складала доповіді щодо специфіки діяльності фахівців у галузі рукописних книг та архівних працівників у сучасній бібліотеці, зокрема, підготовка археографів та архівістів, які, інтегруючись у діяльність бібліотек, водночас сприяють збагаченню їх бібліотечно-бібліографічної та енциклопедичної діяльності, розвитку спільних методів документознавства, узгодженню спільної термінології. Ці питання пролунали у виступах **В. А. Кучмаренко**, канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ, про співробітництво архівістів та бібліографів при підготовці видань документів і довідників з історії

НАН України; **О. О. Колобова**, канд. іст. наук, с. н. с. НБУВ, про питання інтеграції бібліотекаря і архівіста. Аспекти спільної діяльності й інтеграції знань археографів та бібліографів розкривалися у доповідях **Т. В. Міцан**, м. н. с. НБУВ; **С. В. Сохань**, м. н. с. НБУВ; **О. П. Степченко**, канд. іст. наук, зав. відділу НБУВ; **І. В. Клименко**, м. н. с. НБУВ; **М. К. Іваннікової**, м. н. с. НБУВ, у яких йшлося про специфічні особливості археографічної роботи з рукописними фондами і порушувалися питання про необхідність інтеграції методики при підготовці комплексних археографічних та бібліографічних праць.

Обговорювались також питання щодо поєднання різних знань у процесі підготовки фахівців, які мають базову бібліотечну освіту, наголошувалося на відсутності єдиної політики підготовки кадрів для наукових бібліотек, а також пропонувалися організаційні та науково-практичні засади для подолання традиційних та впровадження інноваційних процесів у бібліотеці.

Любов ДУБРОВІНА,

*д-р іст. наук, директор Інституту рукопису
НБУВ*

© Л. А. Дубровіна, 2002

Комп'ютерна культура бібліотекаря

Початок ХХІ ст. для бібліотекарів України – час активного освоєння комп'ютерних технологій і формування електронних інформаційних ресурсів. Наочним свідомством цього можна розглядати продемонстровані в рамках семінару-практикуму «Комп'ютерна культура бібліотекаря» вітчизняні бібліографічні, реферативні та повнотекстові бази даних (БД).

У вступному слові керівник семінару, зав. відділу НБУВ, канд. техн. наук **Л. Й. Костенко** відзначив, що в розвинених країнах роботи з інформатизації бібліотек підтримуються на найвищому державному рівні і мають відповідний статус. Держави «Великої сімки» віднесли такі роботи до числа 11 найбільш важливих науково-технічних проектів. У Росії аналогічні проекти проводяться в рамках федеральної цільової програми «Електронна Росія». Вітчизняні бібліотеки, на жаль, не мають належної підтримки з боку владних структур при створенні своїх електронних ресурсів. Показовим є такий приклад – у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 13 червня 2002 р. № 323-р «Про затвердження переліку завдань (проектів) Національної програми інформатизації на 2002 рік, їх державних замовників та обсягів фінансування» слово «бібліотека» не згадується взагалі. Однак нагальна потреба забезпечення конституційного права громадян на вільний доступ до інфор-

мації потребує активізації робіт з інформатизації книгозбірень – найдавніших суспільних інститутів, що здійснюють кумуляцію, збереження і використання документованих знань. Саме такий підхід дав змогу країнам Заходу в стислі строки досягнути вагомих результатів у сфері інформатизації суспільства, оскільки забезпечив включення накопичених упродовж століть бібліотечних фондів у нову інформаційну інфраструктуру суспільства, що базується на інтегрованих комп'ютерними мережами електронних документальних ресурсах.

Результати робіт зі створення електронних інформаційних ресурсів у НБУВ на семінарі продемонстрували наукові співробітники бібліотеки **О. В. Баркова**, **М. Б. Сорока** та **О. І. Жабін**. Тема виступу **О. В. Баркової** – фонд електронних документів з розвиненим пошуковим апаратом. Вона розповіла, що практичним роботам зі створення фонду комп'ютерних версій документів у бібліотеці передували цикл теоретичних досліджень, у процесі яких було розроблено системний підхід до формування електронних інформаційно-бібліотечних ресурсів. В його основу покладено принцип зацікавленості індивідуальних і колективних авторів (учених, митців, наукових установ, вищих навчальних закладів тощо) в доведенні інформації про результати своїх інтелектуальних напра-

цювань до світової спільноти, оскільки онлайн бібліотека за умов недостатньої підтримки видавничої діяльності є практично єдиною альтернативою для включення отриманих знань до світової системи документальних комунікацій. Цей принцип розглядається в НБУВ як основа для вирішення комплексу правових, організаційних та інших проблем формування фондів електронних документів (БД) у рамках єдиного інформаційно-технологічного циклу «автор – видавництво – документорозповсюдження – бібліотека». Зацікавленість авторів сприяє організації передачі комп'ютерних версій їх публікацій бібліотеці для постійного зберігання, відбиття в пошуковому апараті та організації використання повних текстів на узгоджених з інтелектуальними власниками умовах. Архівне збереження файла здійснюється, як правило, в тому форматі, який був представлений інтелектуальним власником (html, pdf, doc, gif, txt тощо). Основними постачальниками ЕД для бібліотеки є ВАК України (НБУВ – депозитарій документів цієї організації), Одеський національний технічний університет, Харківська державна академія дизайну та мистецтв. Надходять комп'ютерні версії публікацій і від індивідуальних авторів. Правила їх подання наведено на Веб-сайті бібліотеки. На час проведення конференції створений у НБУВ фонд ЕД нараховував 13 тис. комп'ютерних версій публікацій. Як пошуковий апарат фонду використовується реферативна база даних, тобто пошук потрібних документів здійснюється не лише за авторами та назвами публікацій, а й за словами з текстів рефератів. Такий підхід дозволяє досягти «золотої середини» між обмеженими можливостями пошуку лише за словами з бібліографічного опису документа і навігацією в повних текстах документів, яка супроводжується отриманням значної кількості нерелевантних документів, оскільки в книгах значного обсягу зустрічаються майже всі загальноживані слова природної мови.

М. Б. Сорока, канд. іст. наук, продемонструвала онлайн реферативні ресурси України. Головними концептуальними засадами формування цих ресурсів є поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання потоку українських наукових видань усіма суб'єктами вітчизняної системи документальних комунікацій з централізованим формуванням загальнодержавної реферативної бази даних. При цьому обов'язковий примірник наукових книжкових видань та реферативна інформація, надана інтелектуальними власниками публікацій у структурованому електронному вигляді, опрацьовується службою реферування наукової літератури НБУВ, аналітичний розпис статей з періодичних видань здійснюється Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України на основі матеріалів, що подаються редакціями журналів. Сьогодні такі матеріали надходять з понад 200 інституцій (наукових установ і вищих навчальних закладів). Проводиться постійна організаційно-методична робота із залучення до відображення в реферативних ресурсах усіх наукових публікацій українських учених і фахівців. На час демонстрації обсяг онлайн реферативних ресурсів Ук-

раїни становив 70 тис. записів. Слід додати, що реферативна БД є ядром національної системи реферування української наукової літератури. На її основі генеруються текстові файли трьох галузевих серій Українського реферативного журналу «Джерело», які з 2001 р. виходять 6 разів на рік. Крім того, ця БД складає основу пошукового апарату вищезгаданого фонду ЕД.

Науковий співробітник НБУВ **О. І. Жабін** розповів про засоби аналізу інтенсивності використання онлайн ресурсів бібліотеки (25 тис. файлів обсягом 2,5 GB) користувачами Інтернет. Ці засоби передбачають автоматизоване опрацювання log-файлів, які формуються щодня операційною системою Веб-сайта. Програма аналізу дає змогу отримувати широкий спектр даних, зокрема кількість виданих файлів, їх загальний обсяг, кількість абонентів (хостів) тощо. Предметом особливої уваги є відповіді сайту про те, що абоненту не надано інформації на його запит. Це спричинено, наприклад, реорганізацією сайту, зокрема у разі переміщення файлів у каталогах, що не може бути оперативно враховано пошуковими системами Інтернет (певним аналогом такої ситуації у книгосховищі можна розглядати заставку документа). Тому надалі в разі переміщення файлів вони зберігаються упродовж одного року ще й за старими адресами. В процесі аналізу виявляються також документи підвищеного попиту. Найбільш рейтинговими є пошукові меню електронних каталогів, реферативної БД і фонду ЕД – абоненти здійснюють щодня 3–4 тис. пошуків. З повнотекстових документів особливим попитом користуються матеріали з комп'ютерних технологій, а також автореферати дисертацій з усіх наукових спеціальностей. У цілому моніторинг використання онлайн ресурсів дозволяє отримати широкий спектр даних для прийняття обґрунтованих рішень щодо покращання інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів. Його організацію можна вважати аналогом введення зворотного зв'язку в автоматизованій системі, що надає їй якісно нових властивостей і, зокрема, створює передумови для інтелектуалізації пошукових процесів. Дані аналізу свідчать, що показники відвідування Веб-сайта НБУВ абонентами вийшли на рівень показників відвідування книгозбірні читачами, а кількість наданих файлів перевищує книговидачу бібліотеки в цілому.

Зав. відділу УкрІНТЕІ, канд. техн. наук **В. А. Савенко** та провідний інженер **А. А. Данченко** продемонстрували ановану базу даних періодичних видань НТІ та програмні засоби для її створення і використання. Особливе зацікавлення учасників семінару викликала постреляційна система керування БД Cache, на основі якої створено БД. За даними доповідачів, на великих масивах інформації Cache забезпечує швидкість пошуку інформації на два порядки вищу, ніж реляційні системи типу Oracle та Informix.

Певний резонанс мали взаємодоповнюючі виступи директора Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, д-ра техн. наук **В. А. Широкова** та заступника генерального директора Національної парла-

ментської бібліотеки України Т. І. Вилегжаніної, присвячені проблематиці комп'ютерної лінгвістики. **В. А. Широков** розповів про інтегровану лексикографічну систему словників України, що поширюється на компакт-дисках, а **Т. І. Вилегжаніна** – про інформаційно-пошуковий тезаурус, який використовується в бібліотеці при індексуванні документів. До появи цих розробок створення лінгвістичних засобів автоматизованих інформаційних систем, що дозволяли б користувачам спілкуватися з ними природною українською мовою, практично не уявлялося можливим. Наявність же інтегрованої системи словників, які первісно враховують особливості української мови, дає змогу вирішувати проблеми інтелектуалізації інформаційного пошуку у вітчизняних автоматизованих бібліотечно-інформаційних системах.

Науковий співробітник НБУВ **О. В. Ісаєва** презентувала перші результати робіт зі створення Національного формату представлення бібліографічних даних. Формат розробляється міжвідомчою робочою групою фахівців НБУВ, Національної парламентської бібліотеки України та Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка в рамках договору про інформаційну співпрацю за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Він являтиме собою пакет документів у складі формату представлення бібліографічних записів для всіх видів документів, а також форматів представлення авторитетних записів, класифікаційних даних та інструктивно-методичних матеріалів для комп'ютерної каталогізації спецвидів видань.

Нормативними документами для розробки формату є «ГОСТ 7.1-84. Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления» зі змінами та доповненнями та ДСТУ в бібліотечній і суміжних галузях. Вихідними документами визначено матеріали IFLA: «UNIMARC Manual : Bibliographic Format», «UNIMARC / Authorities», «Concise Unimarc Classification Format», а також матеріали сімейства ISBD. У процесі роботи враховується досвід створення «Російського коммунікативного формату RUSMARC (Російської версії UNIMARC)», «Російського коммунікативного формату представлення авторитетних нормативних записів (Російської версії UNIMARC / Authorities)», «Білоруського коммунікативного формату представлення бібліографічних записів в машинночитаній формі (BELMARC)», «MARC 21 Concise Format for Bibliographic Data», «MARC 21 Concise Format for Authority Data», «MARC 21 Format for Classification Data Concise».

Створюваний формат, зберігаючи структуру UNIMARC, матиме ряд особливостей, які впливають з його первісної орієнтації на підтримку не лише комунікативних, а й каталогізаційних функцій. У ньому ши-

роко застосовуватимуться поля та підполя національного використання, що дозволить підтримувати корпоративні технології аналітико-синтетичної обробки документів і забезпечити гармонізацію практики вітчизняної каталогізації з міжнародними стандартами. Результати роботи представлено на Веб-сайті НБУВ для ознайомлення з ними й висловлення зауважень і пропозицій.

Комерційний директор ЗАО «ІКС-Маркет» **Ю. В. Жило** та директор Наукової бібліотеки Інституту економіки та права «Крок» **Г. І. Демиденко** продемонстрували можливості використання штрих-кодів у бібліотечній технології. Впровадженій у цій згаданій книгозбірні програмно-технологічний комплекс кодування літератури забезпечує присвоєння книгам унікальних цифрових кодів, друк на термотрансферному принтері етикеток з відповідним штрих-кодом, зчитування інформації з етикеток сканером у процесі видачі та приймання літератури, проведення інвентаризації бібліотечних фондів з використанням портативних комп'ютерів. У цілому ж використання системи штрихового кодування дало змогу значно прискорити процес бібліотечного обслуговування першоджерелами інформації.

У завершальному виступі менеджер з питань інформаційних технологій державного підприємства «Технопром», президент Київської асоціації користувачів системи «ІРБІС» і бібліотечно-інформаційних технологій **Л. З. Рудзький** продемонстрував можливості системи «ІРБІС» при кооперативному формуванні Державного реєстру «Книжкові пам'ятки України». Цей проект започатковано відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р. № 1716 «Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки». Особливість запропонованого Л. З. Рудзьким підходу полягає у використанні безкоштовної демоверсії системи «ІРБІС» для формування баз даних незначного обсягу (до 280 записів) і подальшій передачі створених файлів до бібліотек – методичних центрів для їх зведення.

Загалом семінар продемонстрував значний прогрес у освоєнні вітчизняними бібліотекарями комп'ютерних технологій, започаткуванні ними кооперативної співпраці, створенні БД значного обсягу (до 1 млн записів) і організації їх мережевого використання. Можна, без перебільшення, констатувати зростання комп'ютерної культури українського бібліотекаря.

Леонід КОСТЕНКО,

канд. техн. наук, с. н. с., зав. відділу НБУВ

© Л. Й. Костенко, 2002